

RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN ATENȚIA JURNALIȘTILOR POLONEZI (1978–1984)

<https://doi.org/10.52673/18570461.21.2-61.09>
CZU: 94(478)1978-1984:070(438)

Doctor în istorie **Marius TĂRÎȚĂ**

E-mail: mteritsa@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1538-5292>

Institutul de Istorie

POLISH JOURNALISTS' REPORTS ABOUT MOLDAVIAN SSR, 1978–1984

Summary. The article addresses the subject on the interest shown by Polish journalists towards the Moldovan SSR in years 1978–1984. Evocative texts in this regard were published in the articles from „Polityka”, „Trybuna Ludu”, „Kraj Rad”, „Przyjaźń” and „Dziennik Ludowy” newspapers and magazines. References to specific topics related to the Moldovan SSR also appeared in the internal news bulletins of the Polish Press Agency. The present study is divided into three. In the first part, there are reflected articles containing personal (sometimes lyrical) opinions of journalists who visited the republic (E. Gajda, A. Strońska, M. Porajska). The second part highlights the official communiqués dedicated to political, ideological or economic events. In addition, interviews with secretaries of the Central Committee of the Communist Party and with the chief executive of the Moldovan SSR are revealed. The third part examines the analysis by the Polish Press Agency of a possible conflict between Moscow officials and the Republican party leadership in December 1983–February 1984.

Keywords: Moldavian SSR, Soviet, journalists, Polish Press Agency, reports, news bulletin.

Rezumat. Articolul abordează subiectul interesului manifestat de jurnaliștii polonezi pentru RSS Moldovenească în anii 1978–1984. Texte evocatoare în acest sens au fost publicate în paginile ziarelor și revistelor „Polityka”, „Trybuna Ludu”, „Kraj Rad”, „Przyjaźń” și „Dziennik Ludowy”. Referiri la teme specifice legate de RSS Moldovenească au apărut de asemenea în buletinele interne de știri ale Agenției de Presă Poloneze. Studiul de față este împărțit în trei. În prima parte sunt reflectate articole ce conțin opinii personale (uneori lirice) ale jurnaliștilor care au vizitat republica (E. Gajda, A. Strońska, M. Porajska). A doua parte pune în evidență comunicatele oficiale consacrate evenimentelor politice, ideologice sau economice. De asemenea, sunt menționate interviurile cu secretari ai Comitetului Central al Partidului Comunist și cu șeful executivului din RSS Moldovenească. A treia parte analizează reflectarea de către Agenția de Presă Poloneză a unui posibil conflict dintre oficialii moscoviți și conducerea republicană de partid în lunile decembrie 1983–februarie 1984.

Cuvinte-cheie: RSS Moldovenească, sovietic, jurnaliști, Agenția de Presă Poloneză, reportaje, buletine de știri.

INTRODUCERE

La sfârșitul anilor 1970 – începutul anilor 1980, RSS Moldovenească a fost vizitată de corespondenți de la un șir de publicații poloneze. De asemenea, Agenția de Presă Poloneză (în continuare: APP) urmărea și mediatiza știrile despre RSS Moldovenească din presa sovietică, precum și cronică oficială din presa republicană de limba rusă de la Chișinău. Interesul manifestat poate fi explicat prin legăturile istorice și prezența etnicilor polonezi pe teritoriul actual al Republicii Moldova, prin apartenența la același lagăr socialist sau prin faptul că mica republică sovietică era prezentată drept un succes al trecerii de la agricultura extensivă la cea intensivă.

De menționat că anii respectivi fac parte din perioada brejnevistă, una marcată inițial de progres economic, care până la urmă a evoluat în stagnare, caracterizată de un deficit cronic de produse de larg consum larg consum. Printre cauze ar fi fost și disciplina scăzută la nivelul instituțiilor determinată de

lipsa promovării cadrelor noi și tinere, fapt cauzat de îmbătrânirea în bloc a elitei politice de după Hrușciov, care se crampona de putere.

Deși multe descrieri poartă amprenta timpului, stilul jurnaliștilor polonezi era unul diferit și scotea la iveală aspecte care în mod normal ar fi fost omise de jurnaliștii sovietici. În acest studiu vom face referiri la articole apărute în „Polityka”, „Trybuna Ludu”, „Kraj Rad”, „Przyjaźń”, „Dziennik Ludowy” și în buletinele informative ale APP. Articolele cuprind perioada 1978–1984. Ulterior interesul presei poloneze a scăzut pentru a reapărea în contextul mișcărilor de renaștere națională din republicile sovietice din anii 1988–1989.

Articolul este împărțit în trei părți: prima evocă texte conținând opinii personale ale autorilor; în cea de-a doua sunt semnalate textele cu caracter oficial, economic sau cu vădite accente propagandistice; partea a treia pune în evidență buletinul APP despre presiunile exercitate de conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) asupra conducerii Partidului Comunist al Moldovei (PCM), inclusiv

reflectarea acestei situații în trei ziare vest-europene. Materialele în cauză au fost consultate în Arhiva Actelor Noi din Varșovia cu suportul Fundației „Krzysztof Skubiszewski” din Varșovia.

IMPRESII ALE JURNALIȘTILOR POLONEZI DESPRE RSS MOLDOVENEASCĂ

Primele două texte din perioada anilor 1978–1984, ce se păstrează în fondul APP, sunt și cele mai relevante sub aspect publicistic. Este vorba de reportajul „Moldova – portretul republicii”, publicat în 14 iulie 1978 în „Trybuna Ludu” și „Moldova – între Prut și Nistru” apărut în „Polityka” din 9 septembrie 1978. Autorul primului reportaj, Eugeniusz Gajda, se arată fascinat de orașul Chișinău. În introducere el își descrie astfel impresiile ce le-a avut la sosire: „Atunci când am aterizat la Chișinău, Moldova însorită ne-a salutat cu o ploaie caldă. Pe un drum cu două benzi separate, întreținut perfect, am ajuns rapid în centrul urbei care numără aproape o jumătate de milion de locuitori. Capitala Moldovei, situată pe șapte coline, este un oraș nou și modern care fascinează prin arhitectura frumoasă și verdeța suculentă a parcurilor și scuarurilor. Unui locuitor îi revin aici 19 m² de arii verzi” [1]. Gajda a vizitat Sovietul orașenesc al deputaților din Chișinău, unde i s-a relatat și despre cutremurul din anul 1977, precum și întreprinderea de importanță unională „Mikroprovod”. Ulterior a discutat cu secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei Ivan Kalin și cu președintele Sovietului de Miniștri Simion Grossu. Semnificativă sub aspect comparativ e mențiunea privind numărul impunător de lucrători științifici în institutele Academiei de Științe și în alte instituții de cercetare – 7 600 (mai mult decât dublu în comparație cu ziua de azi – n.n.). Gajda s-a deplasat prin raioanele republicii și în finalul reportajului se referă la terenurile cultivate, viile și livezile ce le-a văzut. Totuși, el a alocat prea puțin spațiu experimentelor din agricultură. Textul este însoțit de fotografia Institutului Agricol „M. Frunze” din Chișinău, care la acel moment se afla în clădirea istorică, sediul de altădată al Sfatului Țării din 1917–1918. Ulterior institutul a fost transferat la periferia orașului în complexul nou-construit din cartierul Petricani.

Un alt reportaj relevant a fost publicat la 9 septembrie 1979, semnat de Anna Wrońska. Autoarea menționează din start că și-ar fi dorit să viziteze Rașcovul, localitate cunoscută polonezilor datorită evocărilor lui H. Sienkiewicz, dar a fost convinsă de o angajată a ziarului chișinăuian de limba rusă „Vechernij Kishinev” să viziteze Soroca. Impresiile de călătorie la Soroca ocupă o parte considerabilă a textului. Noaptea pe Nistru este

descrișă într-o manieră lirică: „Ehrenburg a spus despre Soroca că ar fi o Ialtă mică. Nu am fost în Crimeea, iar Soroca mi s-a arătat familiară în alt mod. Prin amplasare, deși situată la o altitudine mai mare și considerabil mai mică, indiscutabil aduce aminte de Peremâșl (pol. Przemyśl). Unul dintre acele orașe care se revarsă de sus și în care o fereastră în noapte poate fi confundată cu luna. Flăcări de lumină de culoarea mierii se aștern pe Nistru. O corăbioară se leagănă tăcut și ireal. Apele deja nu mai pot fi văzute. Doar sub sceptorul stelelor, sub luminițele care urcă în sus ale Ucrainei învecinate, se observă tramvaiul de apă care circula și acum o sută de ani până la Vasilievka de pe malul celălalt”.

Relatarea conține un șir de reflecții inserate pe parcurs. Una dintre acestea se referă la doina moldovenească. „Culturologii trebuie să fi căutat deja o explicație. E un fapt ce te pune pe gânduri, cum de în țări atât de diferite și destul de îndepărtate, ca Letonia și Moldova, acest cântec se numește aproape identic. Este un poem cântat, o morală cântată, la letoni „daina”, iar la moldoveni „doina”. Fiecare doină este constituită din două părți, fără nicio excepție. Partea întâi e marcată de tristețe și melancolie, iar cea de-a doua e mai veselă. În aceasta din urmă survine întotdeauna o schimbare spre bine. Lucrurile se îndreaptă irevocabil către aceasta”.

Câțiva ani mai târziu, în numărul din 30 iulie 1982 al publicației „Przyjaźń”, au fost inserate trei texte la rubrica de știri culturale: „Chișinăul în secolul al XIX-lea”, „Laudă naturii” și „A învăța de la viață”. Cel din urmă text e un succint reportaj semnat de corespondenta Maria Porajska. Ea a vizitat Uniunea Scriitorilor de la Chișinău și a discutat cu mai mulți literați, reproducând un scurt dialog pe care l-a avut cu romancierul Vladimir Beșleagă. La întrebarea „Ce lucrări ar putea să aștepte cititorii dvs. în timpul apropiat?”. Beșleagă a răspuns: „Lucrez asupra unei nuvele istorice. Sunt fascinat de figura cronicarului și poetului moldovean Miron Costin care a scris inclusiv în poloneză”. (Lucrarea dată a apărut publicată mult mai târziu, în 2017, la Editura „Cartier” – n.n.). Porajska remarca și activitatea de traducător a lui Vladimir Beșleagă, exprimându-și regretul că el nu traducea și din limba poloneză [1]. Acest regret poate fi interpretat drept o constatare a faptului că literatura contemporană poloneză era mai puțin cunoscută la Chișinău în perioada respectivă.

ECOURI ALE CRONICII OFICIALE

La 15 ianuarie 1979 „Trybuna Ludu” a publicat o știre despre întâlnirea cu „activiștii” din Moldova. Știri oficiale privind „succesele RSS Moldovenești” în domeniul economic apăreau cu regularitate în paginile publicațiilor poloneze. La 18 și 25 ianuarie 1980,

de exemplu, „Przyjaźń” a mediatizat în acest context un șir de date statistice. Un buletin intern al APP din 11 februarie 1980 a fost dedicat „dezvoltării silviculturii moldovenești”. La 20 septembrie 1980 revista „Kraj Rad” a găzduit un reportaj despre livezile din Moldova. Desemnarea la postul de președinte al Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești a lui Ion Ustian a fost menționată de „Trybuna Ludu” din 30 decembrie 1980 [1]. De fapt, acest eveniment, dincolo de apartenența la cronică oficială, a fost important pentru evoluțiile din RSS Moldovenească. Ivan Bodiul, prim-secretar al Comitetului Central al PCM timp de două decenii, a fost retras din funcție și transferat la Moscova, iar în locul lui a fost numit Simion Grossu, președinte al Sovietului de Miniștri până la acel moment. Prin urmare, Ion Ustian l-a înlocuit pe Simion Grossu la guvern, fiind menținut în această funcție până în decembrie 1985. În timpul mandatului său, Ustian a apărut de mai multe ori în publicații poloneze cu interviuri traduse din presa sovietică, precum și cu cele acordate nemijlocit corespondenților polonezi, printre acestea numărându-se interviul intitulat „Moldova în programul alimentar al URSS” din „Dziennik Ludowy” de pe data de 4 februarie 1983 [2]. Corespondentul aceluiași ziar, Eugeniusz Jabłoński, a publicat la 24 august 1983 un reportaj intitulat „Întreținerea livezilor și plantațiilor de legume” în RSS Moldovenească.

Corespondenții Daniel Luliński și Piotr Rządca au solicitat un interviu mai consistent primului secretar al Comitetului Central al PCM Simion Grossu care a și fost publicat în „Trybuna Ludu” din 16–17 iulie 1983. Parțial interviul prelua clișeele sovietice de a evalua realizările prin procente raportate la anul 1940, considerat unul de referință. De asemenea, interviu-erul punea accentul pe lucrul ideologic, o chestie obișnuită pentru discursurile partinice din acea perioadă. Dincolo de aceasta, apar informații demne de atenție privind contactele culturale dintre Republica Populară Polonă și RSS Moldovenească: Maria Bieșu, Maria Codreanu și Nadejda Cepraga au concertat în Polonia; la Chișinău au evoluat ansamblul „Mazowsze” (care venise pentru prima dată la Chișinău în anii „dezghețului”), „Harnama” din Łódź, grupul de copii „Gawęda”, formația de estradă „Procontra”. Citim, de asemenea, că publicul moldovean a avut prilejul să-i aplaude pe laureații festivalului de la Zielona Góra și „Tinerele talente ale Poloniei”. Sub egida Academiei de Științe din RSS Moldovenească și a altor instituții au fost organizate evenimente culturale și științifice legate de Polonia cu prilejul a 500 de ani de la nașterea astronomului Nicolaus Copernic, 160 de ani de la nașterea compozitorului Frédéric Chopin, 250 de ani de la nașterea militarului patriot Tadeusz Kościuszko,

100 de ani de la moartea fizicianului Iaroslav Dombrowschi ș.a. [2]. Ultimul text polonez din anul 1984, păstrat în Fondul APP, a fost publicat în revista „Kraj Rad” în ediția din 22–28 aprilie 1984 – „Familia moldovenească în vizorul sociologiei”.

Felul în care erau oglindite în presa poloneză succesele reale sau imaginare ale RSS Moldovenești în domeniul economic transpore cât se poate de sugestiv în interviul acordat de premierul Ivan Ustian. Astfel, planul de dezvoltare economică pentru perioada de până la anul 1990 seamănă cu inițiativele exagerate din perioada lui Nikita Hrușciiov. Scopul principal al programului consta în a asigura într-un termen cât mai scurt populația URSS cu produse alimentare pe o durată lungă. Pentru a se încadra în acest plan RSS Moldovenească urma să asigure în a doua jumătate a anilor 1980 producerea a 4 milioane tone de cereale, 2,5 milioane tone de legume și pomușoare, 1,8 milioane tone de struguri, 0,35 milioane tone de carne și 1,5 milioane tone de lapte. Ustian accentua că obținerea unor astfel de rezultate era condiționată de dezvoltarea industriei grele în republică, fiind complet nerentabil transportul oțelului și produselor petrochimice de la mii de kilometri depărtare. De altfel, construcția Combinatului Siderurgic de la Râbnita a fost unul dintre obiectivele importante, care însă nu a rămas sub controlul autorităților constituționale de la Chișinău după 1991 și implicit a fost o pierdere pentru economia republicii. În general, premierul Ustian era un bun executor al directivelor de partid, după cum lasă să se înțeleagă interviul menționat mai sus. De aceea nu este clar și rămâne deocamdată neelucidat subiectul demiterii sale neașteptate din fruntea Sovietului de Miniștri și nu doar, în decembrie 1985. A fost eliberat și din funcțiile ocupate pe linie de partid.

În ce privește volumul excesiv al producției agricole vehiculat de Ustian, acesta ține de domeniul imposibilului, prin urmare nu era decât un fals. An de an cerințele sporeau exagerat, cu puțință de realizat doar în vorbe și pe hârtie. Într-un raport anterior al APP, din 19 decembrie 1980, de exemplu, erau aduse următoarele cifre pentru obiectivele stabilite în RSS Moldovenească – „asigurarea roadei de cereale medii anuale de 3,6-3,8 milioane tone... legume și pomușoare 1,4-1,6 milioane tone, struguri – 1,5-1,6 milioane tone, producția de carne cel puțin 0,3-0,309 milioane tone, lapte – 1,25-1,35 milioane tone” [1]. Este posibil că aceste obiective exagerate să fi dus la rapoarte ireale, dar care conțineau și scheme de corupție pentru a putea justifica cifrele raportate. Aceasta a și servit drept una dintre țintele principale de critică odată cu venirea în fruntea PCUS a lui Mihail Gorbaciov. În cadrul așa-numitei *restructurări* au fost căutați

vinovați, dar în esență întregul mecanism de stat și de partid se făcea responsabil pentru stabilirea unor obiective economice exagerate și apoi de raportare a succeselor inventate. Totuși, unele controverse între conducerea de partid de la Moscova și cea republicană din RSS Moldovenească au avut loc deja pe timpul lui Andropov, după cum vom vedea mai jos din rapoartele interne ale APP.

BULETINELE INTERNE ALE AGENȚIEI DE PRESĂ POLONEZE ÎN ANII 1983-1984

APP a acordat o atenție specială subiectelor legate de RSS Moldovenești la sfârșitul anului 1983, ca urmare a hotărârii Comitetului Central al PCUS privind activitatea Comitetului Central al PCM. La 15 decembrie 1983 „Trybuna Ludu” a elucidat conținutul hotărârii date. În aceasta se menționa că „stilul de lucru al organelor de partid, sovietice, sindicale și economice trebuie să fie pătruns de grija cotidiană pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale oamenilor muncii” [1]. Deși formularea se înscrie în limbajul inexpresiv de partid, în ea transpare concluzia că nu toate instituțiile menționate sunt preocupate de creșterea nivelului de trai al locuitorilor republicii. Subiectul, considerat de o importanță sporită, a fost preluat în buletinul intern al APP cu nr. 11481 din 30 decembrie 1983.

Înainte de traducerea în poloneză a textului din „Pravda” (care viza conducerea de partid din RSS Moldovenească), redactorul APP a rezumat: „CC al PCUS a adoptat de curând o hotărâre în problema activității PCM. Aceasta conține multe observații critice despre stilul și metodele de lucru ale CC al PCM. În același timp, CC al PCUS a obligat CC-ul republican și de asemenea comitetele de partid orășenești și raionale să lichideze neajunsurile existente și să-și îndrepte metodele de lucru. Hotărârea a fost publicată în nr. 349 al cotidianului „Pravda”, dar deja în nr. 356 al aceluiași ziar a fost plasat un editorial în care se preciza că ideea de bază a hotărârii, care cere perfecționarea metodelor și stilului de lucru organizatoric și politic, este adresată tuturor comitetelor de partid [din URSS – n.n.]” [1].

Importanța acestui text vizând RSS Moldovenească, la acel moment, este confirmată de faptul că în buletinul APP el precede grupajele de știri despre politica externă a Republicii Democrate Germane, despre decizia de a mări achizițiile de la gospodăriile individuale în România, despre progresele înregistrate de Cuba (material semnat de Reuter[s]) (sic!), despre obiectivele planului cincinal al Republicii Populare Chineze și despre Polonia socialistă oglindită de presa din străinătate.

Redactorii APP au făcut de asemenea o selecție de articole pe marginea hotărârii menționate mai sus apărute în presa internațională. Printre ziarele vest-europene care au abordat „campania antibirocrațică” din RSS Moldovenească s-au numărat publicația elvețiană „Neue Zürcher Zeitung”, cotidianul britanic „The Guardian” și ziarul francez „Le Monde”. Deși jurnaliștii occidentali în acest caz erau departe de a înțelege dedesubturile proceselor politice din RSS Moldovenească, vom menționa sintagmele folosite de ei care dezvoltă o anumită perspectivă existentă la acel moment în vest.

Or, chiar titlul textului apărut în „Neue Zürcher Zeitung” la 17 decembrie 1983, „Moscova adoptă un ton aspru față de o republică unională”, era unul sugestiv în acest sens, fiind completat de următorul subtitlu: „Șeful Partidului Comunist al RSS Moldovenești (Simion Grossu – n.n.) în postură de țap ispășitor”.

„Le Monde” și-a intitulat știrea publicată la 18-19 decembrie 1983 „Criticile aduse conducătorilor Moldovei par a fi îndreptate contra „brejnevienilor”. În text chiar exista referire la „clanul moldovean”. Publicația britanică „The Guardian”, din 23 decembrie 1983, a abordat subiectul într-o idee similară – „Birocrații ineficienți amenințați de Kremlin”. Subtitlul conținea două idei: „Liderii moldoveni muștrați din nou” și „Adresarea lui Andropov către Comitetul Central sub semnul întrebării”. În realitate nu putea exista o adresare a lui Andropov, deoarece el deja se afla în stare gravă, iar publicul larg nu era informat despre aceasta. Cel mai adecvat pare să fie titlul ziarului elvețian, redactorii surprinzând politica de identificare a „vinovaților”, care în acest caz au fost șefii de partid din RSS Moldovenească.

Un alt buletin intern al APP, nr. 11506 din 3 februarie 1984, evocă „Problemele proprietății socialiste” din RSS Moldovenească (2 p.). Iar ultimul care ține de perioada abordată în prezentul studiu, cel cu nr. 11661 din 12 septembrie 1984 (3 p.) [1], reia critica apărută în paginile cotidianului moscovit „Pravda” cu referire la activitatea publicației chișinăuene de limba rusă „Sovetskaya Moldavia”. Textul din „Pravda” era intitulat „Pânzele lăsate în jos”. Peste două luni conducerea PCM îl va demite pe Iurie Kaceanov, redactorul-șef al publicației „Sovetskaya Moldavia”, care deținea această funcție din 26 februarie 1971. În locul lui va fi desemnat I. Panfilov, șef al Secției Propagandă și Agitație a CC al PCM. A fost o numire atipică, deoarece din 1945 până la acel moment, toți redactorii-șefi ai acestui cotidian erau jurnaliști de carieră de limba rusă. Panfilov s-a menținut în funcție până la 23 iulie 1988.

CONCLUZII

Cu privire la textele și reportajele despre RSS Moldovenească publicate în presa poloneză în anii 1978–1984 remarcăm faptul că jurnaliștii implicați nu cunoșteau limba română, fapt care nu putea să nu diminueze percepția lor a realităților autohtone. Or, ei nu au putut contacta fără translator cu persoane oficiale, dar și cu localnici în timpul deplasărilor prin raioane.

Totodată, angajații APP care selectau texte relevante despre RSS Moldovenească colaborau doar cu „Sovetskaya Moldavia” și cu publicațiile de limba rusă de la Moscova care oglindeau aspecte ale vieții republicii. Cu toate că epoca partidului unic excepta libertatea de expresie, transparența și pluralismul de opinii, totuși consultarea publicațiilor de limba română „Moldova Socialistă”, „Nistru”, „Literatura și Arta”, „Femeia Moldovei” ș.a. ar fi permis reflectarea mai nuanțată a stării de fapt a lucrurilor. Unii jurnaliști polonezi au insistat pe texte cu elemente lirice despre RSS Moldovenească. Aici putem remarca descrierea Sorociei nocturne de către Anna Strońska, dar și existența numeroaselor fragmente de acest gen pe care nu le-am menționat și care ar putea constitui subiectul unei lucrări mai ample. Scrise în spiritul „prieteniei dintre popoare”, în textele reporterilor polonezi lipsesc observații critice la adresa realităților din RSS Moldovenească.

Fapt ce se explică prin presiunile și cenzura, chiar dacă nu atât de evidente în raport cu anii 1940–1950, la care erau supuși jurnaliștii din țările socialiste.

Textele conexe cronicii oficiale, precum și interviurile, nu aduc ceva radical nou față de lucrurile cunoscute, însă conțin informații de interes despre contactele culturale ce existau între Republica Populară Polonă și RSS Moldovenească în epoca respectivă. În plus, deși laconice, se disting și unele accente personale ale jurnaliștilor polonezi.

Un interes special prezintă buletinele interne ale APP care erau necunoscute publicului larg. Redactorii APP selectau articole din presa internațională grupate pe țările din lagărul socialist. Printre acestea apar și cele cu referire la RSS Moldovenească. În studiul de față am evidențiat ceea ce jurnaliștii britanici au denumit „campanie antibirocratică”, iar jurnaliștii elvețieni au sesizat găsirea unui „șap ispășitor” pentru insuccesele partinice la nivel unional prin focusarea pe conducerea RSS Moldovenești.

BIBLIOGRAFIE

1. Archiwum Akt Nowych din Varșovia, Fond 1789, d. 19994 („Mołdawia, 1980–1984”).
2. Archiwum Akt Nowych din Varșovia, Fond 1789, d. 19999 („Mołdawia, materiały różne 1979–1987”).

Ecaterina Ajder. *Sfânta Familie*, 2017, pictură, ulei pe pânză, tehnică mixtă, 650 × 850 mm.